

ԳՐԱԽՕՍԱԿԱՆ

ՎԱՀԷ-ՎԱՀԵԱՆ. ՄԱՏԵԱՆ ՍԻՐՈՅ ԵՒ ՄՈՐՄՈՒԲԻ:

Քերթուածներ, 1945 - 1968. Պէյրուս:

Հատոր մը, հասուն տարիքի բեղմնաւոր հողին մէջ արմատ արձակած եւ դրասանդ կապած: Քիչ անգամ մարդիկ բազմակողմանի իրենց տաղանդն ու անձնաւորութիւնը կը տանին անշամանդաղ եւ չհինցող զեղեցկութեան, մինչեւ իրենց հասուն տարիներուն զապաթացումը: Վահէ-Վահեան ինչպէս իր նախորդ հատորներուն — «Արեւ անձրեւ» եւ «Ոսկի կամուրջ» —, նոյնպէս իր «Մատեան սիրոյ եւ մորմոքի» քերթուածներուն մէջ կը պահէ բանաստեղծի սրբազան այդ տաքութիւնն ու անմահական ծանրութիւնը: Ներքին այդ միութիւնը եւ չհինցող սարսուռը ճառապայթն է քերթողի հողիին, որ ծերանալ չի գիտեր, նման այն արուեստին որուն քուրմն է ինքը: Ամէն ոճ խառնուածք մըն է անշուշտ, բայց ամէն խառնուածք ոճ մը չէ: Վահէ-Վահեանի գրականութեան մէջ ոճն ու խառնուածքը ներդաշնակ են եւ զիրար կը պաշտպանեն, մշտադալար ծառի մը պէս, հակառակ եղանակներու փոփոխութեան:

Յաճախ զրոյին կեանքը անհրաժեշտ կը նկատուի անոր դործին հասկացողութեանը համար, մեթոտ մը՝ դրադէտի կազմաւորման մէջ որոշ ազդակներ ճարելու, զանոնք վերլուծել կարենալու համար: Սակայն այս պարագան միշտ չի լուծեր տաղանդներու տեսակարար տարողութիւնը: Վահէ-Վահեան զինք անուցող բոլոր շրջաններու եւ ազդեցութիւններու հոսանքն է վեր թիայաբող մը եղաւ, բաժնելով այս կերպ բոլոր ճշմարիտ գրողներու ճակատագիրը:

Ազէտը, որբութիւնը, Սփիւռքը, ճակատագիրն ու խոսքը կը կազմեն իր մատաղ տարիներուն: Տարադրութեան սարսափներէն տակաւին բաց մնացած իր աչքերն ու հողին պիտի ծծեն պուտ-պուտ մորմոքը այդ ողբերգութեան, որ իր նմանը չէ ունեցած ազդերու տարեղբութեանը մէջ: Այս տըրտում պատկերին վրայ պիտի դաշ բացուելու

Հայրենիքին տեսիլքը, մեր նահատակներու արիւնէն կարմրած, որ դարերով անկարելի հէքիաթի մը եւ անխոխարինելի զեղեցկութեան մը վերածեց մեր պատմութիւնը: Այս տրտում մտապատկերներու եւ սրբազան յուշերու ծանրութեան տակ պիտի քայլ Վահէ-Վահեան, յաճախ կարօտ պատառ մը հացի, տանջուած իր մարմնի մէջէն մեղի քելու իր մտքին ու հողիին ծորումները, մեր լեզուի եւ արուեստի կնիքով կնքաւոր:

Այս տողերը նպատակ չունին գրական ուսումնասիրութիւն մը փառասիրելու, ոչ պաժան եւ անտեղի քննադատական մարդանրներ փորձելու: Վահէ-Վահեան Սփիւռքին ծանօթ գրող մըն է, որ կըրցած է ինքզինք պարտադրել մեր հիացումին, յամառ եւ այլամերժ, համաձայն իր շնորհներուն: Հակերճ այս տողերը կը բերեն վկայութիւն մը միայն անոր շուրջ խոստատեւ տարիներու վատասկէն, հաւատաւոր ճիշդեղն, բայց մանաւանդ գրական արժէքէն, որ իրմէ ժառանգ կը մնայ մեզի:

Վահէ-Վահեանի բանաստեղծութիւնը իր սկզբնական շրջանին անձնական երգ էր, կակիծը իր ցաւերուն, կարօտներուն, անքերուն, որոնց հոգեղաշտին՝ տրտմութեան սեւ շուշաններ կը բացուին, կազմելու գրասանդը սիրելի մեռելներուն: Յետոյ պիտի ընդգրկէր Հայրենական եւ հանրային դառններ, երբեմն մեղմ ու քաղցր, երբեմն պոռթկում Հայրենիքի հանդէպ անհուն կարօտի, իրեւ հզոր անդրադարձ մեր պանդուխտ ճակատագրին: «Ոսկի կամուրջ»-ը այս գեանին վրայ ընդոստ շատրուան մըն էր, արու շունչով ու բխումով: Գրքի մասին եղած վերապահումները ոչ մէկ կերպով կրնան տկարացնել ժայթքը այդ քերթուածներուն, որոնք իր մտքի սալին կոփուած շքեղ յորինումներ են, տաք ու բարախուն, փաթեմ եւ կուռ լեզուի մը ցարձակումներով, հրաւիրելու Սփիւռքի տաք գիրները որ զգան Հայրենիքի ամէնէն նրաւիրական երազներու ծարաւը, ընդդէմ ամէն արդելքի, հալածանքի եւ սաղրանքներու: Դժբախտաբար զիրք մը անկախ իր հեղինակէն, Սփիւռքի այժմու հոգեբանութեան մէջ, տակաւին մեղի մարտելի չէ: «Ոսկի կամուրջ»-ը խորունկ հայրենասիրութեան անմեքսելի փաստ մըն է, վեր ամէն հաշիւէ եւ նկա-

տումէ, ուր անհատականն ու համայնականը զիրար կը պաշտպանեն: Հայրենիքի վերածնունդը իր նոր փառքին մէջ կը կազմէ հիացելի քանաստեղծի վերբերումներուն, առանց ասկերախոտութեան ակնոցին, շատերու քիթին տակաւին մինչեւ այսօր ցցուած, իր դաւակներու անխարդախ սիրոյն եւ արդար հիացման բանալով անոր դանձարանին շքեղութիւնը, մեղի պատմելով պարտութիւններէն վերջ, յաղթանակը, ոսկի կամուրջի մը պէս նետուած մեր գերութեան դարերուն վերեւ: Այդ կամուրջի կառուցման համար Հայաստանի մեր արխարանց դաւակները դատեցան, տքնեցան ու մեռան, որպէսզի այդ սրբադան հողերուն ձայնը անմար պահեն խորն իրենց սրտերուն, յանձանձելու յաւերժական նշխարը հողիդէն կեանքին:

Բանաստեղծը կը ճանչնայ իր ժողովուրդը եւ կ'ապրի խորհուրդը որ ապրեցուցեր է զայն դարերով: Այդ ճանաչումը աշխարհադրական իմացում մը բլլալէ աւելի, ապրումներով պայմանաւոր հանդէս մըն է: Հայ ժողովուրդը բանաստեղծի մտքին մէջ Սփիւռքի այսօրուան պատրանաթափ ամբողջ է, այլ իր դարաւոր եւ հօգօր ցաւին մէջ ինքն իր փրայ աճած եւ աննուաճ Հայք, որ դիտէ զիմանալ ամէն հուրի եւ ջուրի, դիտուած իր նախահայրերու առաքինութիւններով, որ «իր աչքերուն իրբեւ երազ Սեւան մը ունի, կարօտէն կիզուած Վան մը, անմոռաց յոյսի արեւշող թելերով բանուած»:

«Մատեան սիրոյ եւ մօրմօքի» հատորին առաջին մասը, «Արտի պատուէր» խորագրով բանաստեղծը նուիրած է իր եղբարախոտ կողակցին: Ամէնէն իրաւ բանը մեր կեանքի մէջ մահն է, որ կը յամենայ մեր ներքը իր լսին աշրմամբ: Հատորին առաջին այս բաժինը լեցնող քերթուածները իրենց սիրոյ եւ վշտի ձենճերումով յաղիչ բլլալէ աւելի բան մը կը պատմեն, որոնց ընթերցումով կը կորսնցնենք պահ մը թուղթին զգայութիւնը երբ տողերը կը վերածուին արցունքի կաթիլներու, մահն ու կարօտը փոխելիփոխ պատմող: Բանաստեղծի սրտին փրայ նստեր է սեւ եղեամբ ցաւին, անխափան եւ անմերժելի, որ աստղ առ աստղ կը փառի, զողողողացնելով պղպձակները անդարման փշտին: Այդ էջերուն փրայ պառկող կակիծն ու կա-

րօտը, սրտայոյզ են ոչ միայն քերթողի հաշտոյն, այլ նաեւ մեղմէ իւրաքանչիւրին համար: Ամէն մէկ տող եղբերեղ մըն է խոր ու անհատասարելի, տրտմութեամբ մեղրացած: Մեկնած սիրելին քերթողի գրչին տակ անհաս կախարդանք մը չէ, զոր երգելէն մեռան դժբախտ բանաստեղծները, այլ քաղցր կերպարանքը մտերիմին, որուն մարմնին տեղ կը բացուի սպիտակ կրակը կարօտին, իսկ աչքերու փոխան պուտ մը սեւ թաւիչ, յօրինելու խռովայոյզ անոր էութիւնը: Ան սր եկած էր քերթողի մինակութիւնը ամոքելու իր կողերուն օրհնուած մայրութեամբ եւ որ յանկարծօրէն կը մեկնէր, սեւ ընելու օրերը մնացողին:

Սիրոյ յիշատակին կակիծը Դուրեան եւ Մեծտընջ պիտի զգային քսանին, անոր հաղորդելով ջերմութիւնը իրենց հողիին: Վահ-Վահեան իր հասուն տարիքին լեցուցած ժամանակները զանցող այդ սրբադան հեղանիւթով, հարուստ ու արփաւոր, պիտի երգէ յիշատակը իր սիրոյն, անոր այս աշխարհէն մեկնելէն վերջ, իրական բանաստեղծի զգայարանքով: Քերթողին աղեխարչ տաղնապը կուղայ իր լքումէն, առանձնութենէն, բայց մանուսանող անտիտի ցաւէն, որ կը խռովէ անոր հողիին խաղաղ տաճարը, անոր հսկումն ու բունը փոխելով դահանգական մղձաւանջի, մահուան հետ հաշտուելու անկարող:

Հատորին երկրորդ բաժինը «Սէր եւ մորմոք» ընդհանուր խորագրով, ուր անդամ մը եւս Հայրենիքի հետ կապուած յուշերը կը բացուին թերթ առ թերթ, հպարտութեան զիմաց բոլոր անոնց՝ որոնք զիտեն հողը փոխակերպել քերթուածի, հրաւիրելու ըՍփիւռքի ատուերներուն մէջ նստած հողիները որ ապրին այս քերթուածներուն մէջ իրենց ամէնէն նուիրական երազներուն ծարաւը, որու յաճախանքին մէջէն մեր ժողովուրդը քալեր է դարերով, կոխկոտելով իր պատմութեան բոլոր մղձաւանջները: Վահ-Վահեան զիտցած է զանոնք յօրինել կրակէ կտորներովն իր հողիին, իր ապրումները սրբազործող եւ մեղի ընծայող:

Երրորդ մասը գրքին, «Մօտեցող ոտնաձայններ», մեղի կը բերէ ազաւանքը անցեալ յիշատակներուն եւ հեռացած երազներուն, երբ աշնան ոտնաձայնը անձրեւի կաթիլներ-

բոլոր կ'իջնէ արդէն բանաստեղծի սրտին՝ մինչ ինքը բաղէի նման խոկուն, թառած իր տարիներու բարձունքին՝ կ'ուզէ հարսնետուն ընել իր հոգին անցեալէն եկող յուշերուն, փորձելով տաքնալ անոնց երբեմնի հուրէն, պատրանքի վերածելով իրականութիւնը:

«Քերթողական» բաժնի զոյգ մը երկարաչունէ քերթուածները ձօնուած են Մ. Իւլին եւ Հ. Բ. Ը. Միութեան մեծանուն նախագահին, Միութեան վախճանամեակին առիթով: Առաջինը սրտի մտերմիկ զրոյց մը կը թուի ըլլալ իր զրէշերօր հետ, իսկ երկրորդը, զբուստիք մը աղղապարծան Միութեան ճիւղերուն եւ զերին: Հակառակ վառ զոյններուն եւ պատկերներուն որոնք կեանք կը բերեն իր լրջացող եւ յաճախ ինքնասոյց տողերուն, յիշեալ զոյգ քերթուածները նուազ հազորդական կը մնան:

Վահէ-Վահեան բանաստեղծ է հոգիով, մտածումով եւ ապրումներով: Տաղանդ մը որ իր ներաշխարհով կը սնանի, անցնելու համար իրմէ եւ կեանքէն անդին սրտապին նուաճումներու: Իր քերթողութեան յատկանիշերէն մին խորհրդածութիւնն է, անձնական եւ հանրային լայն ընդգրկումներով: Այս տեսակէտով Վահէ-Վահեան կը մօտենայ Թէքէեանին, հաւասարակշռութիւն մը հաստատելով իր զգացական եւ իմացական բրտումներուն մէջ: Իրական քերթուածը կ'սկսի բերկրանքի կամ տրտմութեան զգացումով եւ կը վերջանայ իմաստութեամբ: Գրուածք մը այն ատեն միայն կ'առնինք զմեզ, երբ սիրտ մը կայ պահուած իր տողերու ետին, երբ արձագանդ մը կը բերէ հին կամ նոր օրերէն, որ առաջին իսկ բխումով զարնուէր մեր հոգիին, ցնցելով մեր էութիւնը իր փշտին կամ հրճուանքին ծանրութեամբը:

Անշուշտ մեծ բանաստեղծներն ալ ունին մօտիւրը ոսկեփողին խառնուած, սակայն

այս պարագային նոյնիսկ Վահէ-Վահեան զիտէ չչփոթել ստեղծագործութիւնը աճպարարութեան հետ, որովհետեւ իր քերթուածները միշտ ծնունդ են ներշնչեալ յուշումի մը, անտեղիտալի մտածումին, հոգեկան ծուրումին, վեր առօրեայէն:

Իր թեքնիքը կատարեալ է, բառերը հընչեղ, ուրիշով եւ երաժշտութեամբ ղեղուն, իսկ փոխարեութեան եւ պատկերելու շնորհը ամբողջ: Ուրախ ենք հոս անգամ մը եւս հաստատելու թէ Վահէ-Վահեանի հետադուրութիւնը լեցուած չէ այն հիւր մղեղներէն զոր երեւակայութիւնը կը հաւաքէ: Եթէ անոնք երբեմն սէտք եղած են աւելի սլացիկ կ'երեւին՝ պատճառը այն է որ պատկեր, զգացում եւ երեւակայութիւն, յաճախ նոյն տողին մէջ հիւշուած, կը կազմեն իր մտածումին թեղանքը:

«Մատեան սիրոյ եւ մօրմոքի»-ի հեղինակը մշակուած զոյնութիւն մըն է եւ կը տրպտարուի շատ զգաստ եղանակով մը: Իր վրայ ինկող ճառագայթներն ու տարտուռները խօլ ցրումներու կամ կիզիչ համակիտումներու չի տանիր, այլ կը քննադատաբար պահէ իր հոգիին ոլորտի մը մէջ, հակառակ որ իր բղղալու եղանակը աւելի հաւատարմի ընկրտող տաժանքը կը մատնէ, քան արուեստագէտի խաղը:

Հատուկն իրացուած քանի մը նմոյշներ, պիտի չկրնային ընթերցողին զաղափար մը տալ հատորի արժէքէն: Ընդհանուր կերպով խօսելով անոնց վրայ, հրճուողին կը հաստատենք որ Վահէ-Վահեան ճշմարիտ բանաստեղծութեան հասած է անոնց մէջ, խոր ու մեկամաղձիկ, ինչպէս կ'ըլլան բոլոր մտքէն ու սրտէն հաւասարապէս բխած երգերը:

ԵՂԻՎԱՐԴ